

AMERİKAN BASININDA DOĞU RUMELİ OLAYLARI (1878-1888)

Ercan KARAKOÇ* - Gökhan DURAK**

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu XIX. yüzyılda dağılma sürecindeydi. Osmanlı idaresindeki, Balkan coğrafyasında yaşayan gayrimüslim unsurlar milliyetçi fikirlerin etkisiyle ayaklanmaya başlamıştı. Bunlardan Bulgarlar, Rusya'nın desteği ile süreç içinde güç kazanmışlardı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'na göre bağımsız bir Bulgar Krallığı kurulması öngörülüyordu. Rusya'nın Bulgaristan üzerinden sıcak denizlere inme hedefine ulaşmasını ve Balkanlarda mutlak üstünlük kurmasını sağlayacak bu gelişme üzerine başta İngiltere olmak üzere büyük devletler duruma müdahale etmiş ve Berlin'de yeni bir antlaşma yapılmasını sağlamışlardır. Berlin Antlaşması ile sınırları daraltılmış özerk Bulgar Prensiği kurulmuş ve Osmanlı Devleti'ne bağlı Doğu Rumeli Vilayeti oluşturulmuştur. Bulgarlar, Doğu Rumeli'deki Osmanlı nüfuzunu zayıflatarak bölgeyi hâkimiyetleri altına almak için Filibe'de isyan çıkarmışlardır. Bölgede çatışmalar olmuş ve yaşanan hadiseler yabancı basın tarafından takip edilmiştir. Nitekim Amerikan basınının da bölgedeki olayları tüm boyutlarıyla takip ettiği, haber ve yorumlarının Bulgarlar lehine olduğu görölmüştür. Bu durum, Amerika Birleşik Devletleri'nin Osmanlı coğrafyasına yönelik siyasi ve ekonomik ilgisinin göstergesi sebebiyle ayrıca önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amerikan Basını, Balkanlar, Doğu Rumeli, Osmanlı Devleti, Bulgarlar

* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, İstanbul, ORCID: orcid.org/0000-0002-5859-8661, E-posta: ekarakoc@yildiz.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, ORCID: orcid.org/0000-0002-7656-2857, E-posta: gdurak@msu.edu.tr

**EASTERN RUMELIA EVENTS IN THE AMERICAN PRESS
(1878-1888)**

ABSTRACT

The Ottoman Empire was in the process of disintegration in the 19th century. The non-Muslim nations living in the Balkan geography under the Ottoman rule began to rebel with the influence of nationalist thoughts. The Bulgarians started to gain power in the process with the support of the Russia and took important steps towards independence. According to the Treaty of San Stefano signed after the Ottoman-Russian War of 1877-1878, it was envisaged to establish a large independent Bulgarian Kingdom. In the face of this development, which would allow Russia to reach its goal of landing on the warm seas through Bulgaria and to have absolute advantage over the Balkans, the Great Powers particularly Britain, intervened and a new treaty was made in Berlin. With the Treaty of Berlin, an Autonomous Bulgarian Principality, whose borders were narrowed was established and the Eastern Rumelia Province under the Ottoman rule was formed. The Bulgarians rebelled in Plovdiv with an attempt to weaken Ottoman influence in Eastern Rumelia in order to put the region under the rule of the Bulgarian Principality. There were conflicts in the region and the events were closely followed by the foreign press. As a matter of fact, it was seen that the events of Eastern Rumelia were followed in all dimensions by the American press and the newspapers mostly include news and comments in favor of the Bulgarians. This is also important that it indicates the political and economic interest of the United States towards the Ottoman geography.

Keywords: American Press, Balkans, East Rumelia, Ottoman Empire, Bulgarians

Giriş

Fransız Devrimi'nin getirmiş olduğu ulusçuluk akımı, Osmanlı Devleti'nin bekası için tehlike arz etmekteydi. Zira çok uluslu devletler olan imparatorluklar, bağımsızlığı hedefleyen milliyetçi isyanların tehdidi ile karşı karşıya gelmiş bulunuyorlardı. Devrim'den sadece on beş yıl sonra isyan eden Sırp (1804), Ruslara karşı kaybedilen 1806-1812 Savaşı'nın ardından imzalanan 1812 Bükreş Antlaşması ile özerklik elde etmişlerdi. Hemen ardından başlayan Yunan İsyanı ise yine bir Osmanlı-Rus Savaşı'nın (1828-1829) ardından imzalanan Edirne Antlaşması ile bağımsızlıkla neticelendi. Zamanla Çarlık Rusya'sı Panslavizm politikası çerçevesinde Bulgarlar üzerinden de siyaset geliştirmeye ve nüfuzunu artırmaya başladı. Süreç içinde 1835'te Bulgarlar bağımsızlık için ilk büyük isyan girişimini gerçekleştirdi.

Osmanlı yönetimi isyanı başarılı bir şekilde bastırdı. Hatta Rus ordusunda yüzbaşı olarak görev yapan isyanın liderlerinden Mamarçef ve birçok asi idam edildiler. Bulgarlar bu defa 1841 yılında Niş, Lefkofça ve Şehirköy’de kendilerinden fazla vergi alındığı iddiasıyla ayaklandılar ve isyan, Vidin’e kadar yayıldı. Söz konusu isyan da Osmanlı kuvvetlerince Kosova, Yegovitsa ve Prokuple çevresinden temin edilen yaklaşık 1.500 kişilik bir destekle bastırıldı. Bununla birlikte başta Rusya olmak üzere dönemin bazı büyük devletleri, Osmanlı yönetiminin isyanı bastırma çabalarına engel olmaya çalışmışlardı. Rusya’nın kışkırtmalarıyla Bulgarlar 1849 ve 1850’de Vidin’de tekrar ayaklanmışlar; isyan, ancak 31 Temmuz 1850 tarihi itibarıyla kesin olarak bastırılabilmiştir.¹ Fakat Rusya, Osmanlı aleyhine sürdürdüğü politikasından asla vazgeçmemiş ve Panslavizm siyasetini sürdürmeye devam etmiştir. Nitekim 1862’den itibaren bölgede pek çok komita, gizli silahlı örgüt, oluşturulmuş; Bulgar çeteleri teşkil edilmiş ve bunlar vasıtasıyla 1862-1868 yılları arasında söz konusu coğrafyada dokuz isyan teşebbüsü daha gerçekleşmiştir.²

Bulgar topraklarında meydana gelen bu karışıklıkların zaman zaman Amerikan basınında da yer aldığı görülmektedir. Ne var ki bu yayınların objektif bir yaklaşım gösterdiklerini söylemek pek mümkün değildir. Amerikan gazeteleri, çoğu zaman olayları “*Bulgaristan’daki Hristiyan asilerin katledilişi*” başlığı altında aktarmış; devamında “*Hristiyan Bulgarların cesurca savaştıkları, güçlü bir direniş gösterdikleri; [Müslüman] Arnavut milislerin oldukça vahşi katliamlara giriştikleri, çocuk ve yaşlılara gaddarca saldırdıkları*” belirtilmiştir.³ Bir başka gazetede yer alan bir haberde ise Bulgar halkının “*isyan sonrasında tamamıyla yok edildiği, Türklerin alışkanlıkları gereği barbarca davrandıkları*” iddia edilmiştir.⁴

1. Berlin Antlaşması’na Kadar Balkanlarda Yaşanan Gelişmeler

Bulgarların gerçekleştirdiği geniş çaplı ilk büyük ayaklanma, 1867-1868 yılları arasında yaşanmıştır. Sırbistan, Girit, Eflak ve Boğdan’daki çatışmaları örnek alan Bulgarlar; milis ve çete faaliyetleriyle bağımsız Bulgaristan’ı kurmaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti açısından Balkanlarda

¹ Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayınevi, İstanbul 1992, s. 26-30, 57.

² Mithat Aydın, *Balkanlar’da İsyân Osmanlı-İngiliz Rekabeti Bosna-Hersek ve Bulgaristan’daki Ayaklanmalar (1875-1876)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s. 143-144.

³ “Massacre of the Christian Insurgents of Bulgaria”, *The North Carolinian*, 3 Temmuz 1841, s. 3.

⁴ “Turkey”, *New York Tribune*, 5 Temmuz 1841, s. 2.

meydana gelen isyan hareketleri içerisinde en önemlisi Bulgar Ayaklanması'dır. Gerek coğrafi olarak İstanbul'a yakınlığı gerek Balkan coğrafyasındaki merkezî konumu, Bulgaristan'daki asayiş ve emniyeti Osmanlı Devleti için hayati derecede önemli hâle getirmiştir.

Amerikan basınında 1867 Bulgar İsyanı öncesinde Bulgar komitelerinin Osmanlı sultanına yazmış oldukları dilekçelerde yer alan, ultimatömlük niteliğindeki taleplerden bahsedilmektedir. Buna göre; “*ulusal ve anayasal bir hükümet kurulması, Bulgarların çoğunlukta olduğu tüm şehirlerde Bulgaristan Krallığı çatısı altında bir devlet kurulması, ulusal meclis tarafından seçilecek bir Hristiyan tarafından Bulgar Krallığı'nın yönetilmesi, ulusal meclisi bizzat Bulgar halkının seçmesi*” gibi istekler, gazetelerde oldukça geniş yer bulmuştur.⁵ Bulgarların bu taleplerinin şu an gerçekleşmesi zor olsa da gelecekte isteklerini zor kullanarak elde edebilecekleri belirtilmiştir.⁶ Devamla “*Bulgar halkının Osmanlı Devleti'nin despotik yönetimi altında ezildiği ve hâlihazırda bu despotik yönetimin Bulgar İsyanı ile tehdit altında kaldığı*” vurgulanırken⁷ “*Bulgarların oldukça kötü ve zor şartlar altında oldukları ve Osmanlı Devleti'nin kötü yönetimi yüzünden çaresizliğe sürüklendikleri ve bu çaresizliğin Bulgarları isyana sürüklediği*” iddia edilmiştir.⁸

Hadiselerin bastırılması sırasında Tuna Valisi Mehmed Sabri Paşa asileri durdurmakta etkili olamayınca Şûrâ-yı Devlet Reisi Midhat Paşa Bulgaristan'a vali olarak gönderilmiştir. Midhat Paşa kısa bir süre içerisinde çetelerin hareketini bastırmıştır. Ele geçirilen suçlular Rusçuk'ta ve Tırnova'da gerçekleşen muhakemenin sonucunda idam edilmişlerdir. Midhat Paşa, görevinin bitmesinden sonra hükümete verdiği raporda Bulgaristan'da gelişmekte olan milliyetçilik hareketinin üzerinde durarak askerlik ve eğitim alanlarında alınması gereken tedbirleri belirtmiştir. Fakat bunlar dikkate alınmadığı için Bulgaristan Meselesi, problem olarak kalmaya devam etmiştir.⁹ İsyân başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen Bulgar çeteleri, faaliyetlerini aralıklarla devam ettirmiş; bölgede bulunan Osmanlı

⁵ “The Eastern Question”, *The New York Herald*, 10 Nisan 1867, s. 4.

⁶ “Reconstruction of Turkey”, *New York Daily Tribune*, 20 Nisan 1867, s. 4.

⁷ “News of the Week”, *Delaware Gazette*, 19 Nisan 1867, s. 2.

⁸ “Turkey”, *New York Daily Tribune*, 18 Ekim 1867, s. 1.

⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, Cilt 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 94-95.

kuvvetlerine vur kaç taktikleri uygulayarak mücadelelerine devam ederek,¹⁰ olayların beynelmilel mahiyet kazanmasına çalışmışlardır.

Nitekim Bulgar isyanının uluslararası boyut kazanması ve gelişmesinde Amerikan Board misyonerlerinin de etkisi olmuştur. Board'a bağlı misyonerler Osmanlı Devleti'nin hemen hemen her bölgesinde faaliyet yürütmüşlerdi. Çalışmalarını büyük oranda Hıristiyan unsurlar arasında yoğunlaştıran misyonerlerin, ilgilendikleri topluluklar arasında Bulgarlar da vardı. Amerika Birleşik Devletleri'nin İstanbul'daki elçilerinden biri olan Samuel Sullivan Cox misyonerlerin Bulgar ayaklanmasının gerçekleşmesindeki etkisini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“... Bulgaristan'da çıkan karışıklıklar sırasında Amerikan misyonerler, özgür ve bağımsız bir hayat isteyen Bulgarların ayaklanmalarında önemli rol oynamışlardır.”¹¹

Misyonerlere göre “Bulgaristan Protestanlaştırılmadan, Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan iş tamamlanmış olmayacaktır.” Bu sebeple misyonerler Bulgarlara yönelik çalışmalarına hız vermişlerdir. Bu bağlamda Bulgar misyonunda, 30 Temmuz 1871'de Avrupa Türkiye Misyonu adı altında yeniden örgütlenmeye gidilmiştir.¹² 1871 yılı İstanbul Robert Koleji'nin son sınıfının tamamı Bulgar öğrencilerden oluşmuştur. Robert Koleji'nin Bulgar ulus bilincinin gelişmesinde olan katkısı yadsınamaz bir gerçektir.¹³ Örneğin Kolejin Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasındaki etkisi üzerine gazeteci William Thomas Stead'in yorumları oldukça dikkat çekicidir:

“Otuz yıl önce bir çift Hristiyan Amerikalı, Türkiye'ye yerleştiler ve Robert Kolej olarak bilinen eğitim kurumunda doğunun yükselen gençliğine Amerikan değerlerini öğretmeye başladılar. Onlar kendilerini herhangi bir mezhepten, milletten ya da siyasi grup olarak ifade etmekten kaçındılar. Belirlenmiş olan hedeflerine sadık kalmak zorundaydılar. Bu Amerikan Koleji bugün Sultanın sömürgesi olan

¹⁰ “News of the Day”, *The New York Times*, 17 Eylül 1868, s. 4.

¹¹ Samuel Sullivan Cox, *Diversions of a Diplomat in Turkey*, Charles L. Webster & Co., New York 1887, s. 299.

¹² Uygur Kocabaşoğlu, “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Topraklarında Amerikan Misyoner Faaliyetleri”, *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, 31 Ekim-3 Kasım 1989, Ankara 1994, s. 540-542.

¹³ George Washburn, *Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College*, Houghton Mifflin Company, Boston 1909, s. 40.

milyonlarca insanın gelecek umududur. Onların 200 öğrencisi var, ancak Amerikan değerlerini bilen binlerce genç ve parlak beyinli arkadaşlara sahipler. Robert Koleji öğrencileri her yerde ortaya çıkmaktadır. Eğer bu iyi iş devam ederse, bu Amerikan eğitim kurumunun mezunları bir gün şuan mevcut olan barbar ve korkunç yönetimin yerini alacak sivil yönetim için yetişmiş insanları sağlayabilirler. Yüzyılın son çeyreğinde Robert Koleji tarafından yapılan büyük işlerden bir tanesi de Bulgaristan Prenslüğünün oluşturulması, Bulgar ulusunun yeniden diriltilmesidir. Tohumu saçan Amerikalılardır. Bulgaristan'a güzel zamanların geldiğini, Bulgaristan'ın özgür olacağını müjdeleyen kişi Robert Koleji'nin yetiştirdiği bir insandır. Özgürlük propagandasından korkan Türkler zalimane bir kızgınlık ile çaresiz insanlara kılıç, ateş ve zorbalıkla yeni doğan ulusal özlemi ortadan kaldırmak için baskı yapmışlardır. Ancak gerçeği ortaya çıkartanlar Amerikalılar olmuşlardır.”¹⁴

Söz konusu tespitler oldukça yerindedir, zira Bulgaristan'ın kurulmasını sağlayan liderlerin büyük bir bölümü İstanbul Robert Koleji'nden mezun kişilerdir.¹⁵

1876 yılında gerçekleşen Bulgar İsyanı, Osmanlı Devleti'nde oldukça derinden hissedilmiştir. İsyan Filibe köylerinde başlamıştır.¹⁶ Amerikan basınına göre *“isyancıların sayısı yaklaşık 10.000 kişi idi.”* Osmanlı Devleti kısa sürede Edirne üzerinden askerî sevkیاتlar yaparak buradaki kuvvetlerini takviye etmişti.¹⁷ New York Times ise sevk edilen *“başbozuk kuvvetlerin bölgedeki köyleri yaktığını”*¹⁸ iddia etmiştir.

Ayaklanma yoluyla etkili olamayacaklarını anlayan Bulgarlar, düvel-i muazzama ve Amerika'nın desteğini arkalarına almaya çalışmışlardır. Nitekim kara propaganda yoluyla Osmanlı ordusunun sivil halka yönelik

¹⁴ “Civilizing Turk”, *The Salt Lake Herald*, 06 Aralık 1898, s. 2; “Revolutionizing Ottoman Empire”, *The Record-Union*, 6 Aralık 1898, s. 5.

¹⁵ Diplomat Stephan Panaretoff, Bulgar ordusu istihbarat servisinde çalışan M. Combouroff, generalliğe kadar yükselen Petro Garbonoff ile önemli bürokratlar Constantine Stoiloff, Ivan S. Gueshoff, Dimitry Economoff ve Ivan D. Gueshoff gibi isimler Robert Koleji'nin önemli Bulgar mezunları arasındadır. Necdet Sevinç, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri (Okullar, Kiliseler, Yardım Kuruluşları)*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2007, s.169; Iliya Emilov, “Robert College-The First American College Around the World”, *Bulgarian Journal of Science Education*, Cilt 29, Sayı 1, 2020, s. 82-83.

¹⁶ Karal, a.g.e., Cilt 3, s. 96-97.

¹⁷ “Revolution in Bulgaria”, *Chicago Daily Tribune*, 10 Mayıs 1876, s. 5.

¹⁸ “The Eastern Complications”, *The New York Times*, 27 Haziran 1876.

katliamlar gerçekleştirdiğini ileri sürmüşlerdi. Bu noktada gerçekleşen önemli olaylardan biri “*Selanik Hadisesi*”dir. Selanik’te yaşayan bir Bulgar kızı Müslüman olmuştu. Amerikan Konsolosu Lazarro adamlarıyla kızı kaçırmış, bunun üzerine Müslüman ahali buna tepki göstermiştir. Uluslararası boyut kazanan hadise; Amerikan basınında Hristiyan kızın, Müslüman çetelerce zorla camiye getirildiği, çılgınlıklarının duyulması üzerine Alman Konsolosu Paul Moulin ve Fransız Konsolosu Abbot’un da desteği ile kızın kurtarıldığı şeklinde hikâye edilmiştir.¹⁹ Müslümanlar kızı almak için Amerika Konsolosluğuna yürüdüğünde ise Alman ve Fransız konsoloslar kalabalığın önüne geçmişti. Ancak galeyana gelmiş olan halk konsolosları öldürdü. Amerikan basını ise hadiseyi büyük bir rezalet olarak değerlendirmiştir.²⁰

Selanik olayları üzerine Osmanlı Devleti’nin Fransa ve Almanya ile ilişkileri gerginleşmiştir. Bu devletler gemilerini Selanik’e göndererek olayların faillerinin cezalandırılmasını talep etmişlerdir. Sultan Abdülaziz bu müdahaleleri kabul etmediği gibi Balkanlara yeniden birkaç tabur asker sevk edilmesini, Selanik’e harp gemileriyle asker gönderilmesini, olayda suçlu olan kimselerin de yabancılara teslim edilmeyip Osmanlı mahkemelerinde yargılanmasını emretmiştir. Bilahare Selanik valisi değiştirilmiş, konsolosları öldüren altı kişi de yargılanarak idama mahkûm edilmişlerdir.²¹ Bulgar İsyanı’nın bastırılması, Selanik Hadisesi büyük devletlerin Osmanlı aleyhine birlikte hareket etmelerini sağlamıştır. 12 Mayıs 1876 tarihinde Berlin’de toplanan Rusya, Avusturya ve Almanya “*Berlin Memorandumu*” ile Osmanlı Devleti’ne nota vermişlerdir.²²

Memorandumla Osmanlı Devleti’ne yaptırım uygulanması kararlaştırılmışsa da yaşanan saltanat değişikliği ve İngiltere’nin Osmanlılara desteği sebebiyle bu yaptırım uygulanamamıştır. Bunun üzerine Rusya,

¹⁹ “Murders at Salonica”, *The New York Herald*, 10 Mayıs 1876, s. 7; “The Telegraph”, *Ashabula Telegraph*, 12 Mayıs 1876, s. 2; Lazarro’nun İstanbul Elçisi Horace Maynard’a gönderdiği raporda kızın 12 yaşında ve Bogdantza isimli bir köyden olduğu çeşmeden su taşırken Türk kadınlarla tanıştığı ve sonrasında Müslüman olduğunu belirtmektedir; *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, from Lazarro to Horace Maynard, 25 Mayıs 1876, s. 569,-570.

²⁰ “The Riot at Salonica”, *Memphis Daily Appeal*, 10 Mayıs 1876, s. 1; “Salonica’s Crime to be Avenged”, *National Republican*, 10 Mayıs 1876, s. 1; “Salonica”, *The Dallas Daily Herald*, 10 Mayıs 1876, s. 1; “Salonica Affair”, *The Wheeling Daily Register*, 10 Mayıs 1876, s. 1.

²¹ Karal, *a.g.e.*, Cilt 3, s. 99.

²² “Turkey Berlin Programme”, *Chicago Daily Tribune*, 16 Mayıs 1876, s. 2; “Foreign News”, *New York Daily Tribune*, 19 Mayıs 1876, s. 5.

Bulgarların Türkler tarafından katledildiği yönünde yoğun bir propagandaya başlamış ve bu propagandalar -iç siyasetin de etkisiyle- İstanbul'da büyük devletlerin elçileri arasında Tersane Konferansı'nın toplanmasına sebep olmuştur.²³

Amerikan kamuoyuna yansıyan Konferans ile ilgili haberlerde Türk tarafının, yapılan oturumlarda uzlaşmaz bir tutum içerisinde olduğu ve savaşı körüklediği belirtilmektedir. Osmanlı Devleti'nin; Konferans'ta ifade edilen özellikle Balkanlarda yabancı jandarma kuvvetlerinin bulundurulması ve büyük güçler tarafından atanacak uluslararası komisyonların kurulması gibi önerileri, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tehlikeye düşürecek olması nedeniyle kabul etmediği dile getirilmektedir.²⁴

Rusya'nın çabaları ile 31 Mart 1877 tarihinde İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya, Osmanlı Devleti'ne bildirilmek üzere "*Londra Protokolü*"nü imzalamışlardır. Bu protokolde; Bâbiâli'nin Hristiyan unsurlar için vaat ettiği ıslahatları yerine getirmesi isteniyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek ve Bulgaristan için daha önce kabul etmiş olduğu reformları tatbik etmesi talep ediliyordu. Keza büyük devletler, Osmanlı yönetimi ile Sırbistan arasındaki barıştan memnun olduklarını beyanla, kalıcı bir sulh için Karadağ ile de sınır düzenlemesi yapılması gerektiğini vurgulamışlardı. Öte yandan bölgede asayişin korunması için lüzumundan fazla Osmanlı askeri bulundurulmamasını istemişlerdir. Bundan başka yapılacak ıslahatın İstanbul'daki elçiler vasıtasıyla kontrol edileceğini de bildirmişlerdir.²⁵ Bu protokol de Osmanlı Devleti tarafından reddedilmiştir. Amerikan basını Londra Protokolü'nün reddedilmesi ile birlikte "*çok yakın bir gelecekte bir Osmanlı-Rus savaşının kaçınılmaz olduğu*"²⁶ ve "*her iki tarafın da hâlihazırda yoğun şekilde savaş hazırlıkları içerisinde olduğunu*" yazıyordu.²⁷

Nitekim Rus ordusu, 24 Nisan 1877'de harekete geçmiş ve Türk tarihinde "*93 Harbi*" olarak bilinen savaş, Osmanlılar açısından büyük bir

²³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, Cilt 4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 31-32.

²⁴ "Turkey Invokes War", *New York Daily Tribune*, 3 Ocak 1877, s. 4.

²⁵ François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 100. Protokolün tam metni için bkz. "Text of the Protocol", *New York Daily Tribune*, 6 Nisan 1877, s. 1.

²⁶ "The War Cloud in Europe", *The New York Herald*, 12 Nisan 1877, s. 6.

²⁷ "Foreign", *Chicago Daily Tribune*, 13 Nisan 1877, s. 5.

hezimetle sonuçlanmıştır. Rus ordusu ve onun himayesi altındaki Bulgar çetelerinin ileri harekâtı sırasında 200-300 bin civarında Müslüman katledilmiş, Balkan coğrafyasında bir milyondan fazla insan vatanını terk etmek zorunda kalmıştır.²⁸

Rus kuvvetlerinin Balkanlara girmesi sonrasında Romanya ve Bulgaristan'da yaşayan Müslüman göçmenler akın hâlinde Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Büyük bölümü İstanbul'a gelen muhacirler oldukça zor kış şartlarında gıda ve barınma ihtiyacı ile karşı karşıya kalmışlardır. İstanbul'da tekkeler, camiler ve medreseler bu göçmen dalgası sonrasında dolup taşmıştır. Bu durum salgın hastalıkların da yayılmasına yol açmıştır.²⁹ Amerikan basını İstanbul'da yaşananları şu şekilde tasvir etmiştir: “*Mülteciler sokak köşelerinde yaşamaktalar. Kalabalıklar hâlinde köprü altlarında ya da meydanlarda bulunmaktalar. Türkler ise asık suratlı, sakin ve sessizler. Sokak satıcılarının çığlıkları bile suskun kalıyor. Burada depresyon öncesi andıran baskıcı bir sessizlik var.*”³⁰

93 Harbi'nin ardından yapılan Ayastefanos Antlaşması, Rusya'nın tahakkümü ile gerçekleştirilmiş ve büyük devletlerin tepkisine neden olmuştur. Amerikan Elçisi Horace Maynard antlaşmaya ilişkin değerlendirmesinde; “*Bu antlaşma savaşın sonunu mu getirecek yoksa başka bir savaşın başlamasını mı?*” diyerek antlaşmanın tam anlamıyla bir sükûn ortamı sağlayamayacağını iddia etmiştir.³¹

1856 Paris Antlaşması ile Avrupa'da sağlanan denge Ayastefanos Antlaşması ile Rusya lehine bozulmuştur. Bu durum başta İngiltere olmak üzere diğer büyük devletlerin tepkisine yol açmıştır. 13 Haziran-13 Temmuz 1878 tarihleri arasında gerçekleşen Berlin Kongresi'nin sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile Ayastefanos Antlaşması'nın maddeleri Avrupa dengeleri doğrultusunda tekrar gözden geçirilmiştir.

²⁸ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, TimaşYayımları, İstanbul 2010, s. 133, 134. Ayrıca bkz. Hüseyin Raci Efendi, *Zağra Müftüsünün Hatıraları*, Çev. M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul 2019.

²⁹ Georgeon, *a.g.e.*, s. 120-121.

³⁰ “Constantinople”, *Chicago Daily Tribune*, 11 Mart 1878, s. 1.

³¹ *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, from Horace Maynard to Evarts, 3 Nisan 1878, s. 865-872.

2. Berlin Antlaşması Sonrası Doğu Rumeli ve Bulgaristan

Amerikan basını Berlin’de yapılacak olan kongreyi nitelerken “*Unspeakable Turk [Konuşulamaz Türk] artık öldü, Berlin Kongresi onun bir otopsisidir*” demektedir.³² Osmanlı heyeti Berlin Kongresi’nde Ayastefanos Antlaşması’nın hafifletileceğini umuyordu. Heyetler arasında müzakereler başlayınca büyük devletlerin, Osmanlı üzerindeki çıkarlarını korumaya çalıştıkları görülmüştür. Osmanlı Devleti görünürde Ruslara karşı büyük devletlerin “*himayesi*” altındadır, ama Kongre boyunca siyaseten yapayalnız bırakılmış ve hakkında verilecek kararları beklemek durumunda kalmıştır.³³ Bir ay süren çalışmalar sonrasında Berlin Antlaşması 13 Temmuz 1878 tarihinde ilan edilmiştir. Amerikan basınında da yer alan antlaşma hükümlerine göre:

“Bulgaristan yarı bağımsız ve iç işlerinde özerk bir Hristiyan prensliği olacaktır. Bulgaristan prensini halk seçecektir. Bölgede Osmanlı ordusu bulunmayacaktır. Bulgar sınırları daraltılacak; Osmanlı’ya Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya geri verilecektir. Doğu Rumeli’de müstakil bir yönetim kurulmak ve Makedonya’da ıslahat yapılmak şartıyla buralar Osmanlı Devleti’ne geri verilecektir. Doğu Rumeli Osmanlı Devleti’nin egemenliği altında özerk bir Hristiyan eyaleti olacaktır. Girit Adası’nda 1868’den beri uygulanan özerklik durumu devam edecektir. Osmanlı Devleti ile Yunanistan, Yunanistan lehine bazı sınır değişiklikleri yapılması konusunu müzakere edecekler ve anlaşamadıkları takdirde büyük devletlerin aracılığına başvuracaklardır. Bosna-Hersek geçici olarak asayişin sağlanması için Avusturya’nın işgal ve idaresine bırakılacak, ayrıca Avusturya Yenipazar Sancağında asker bulundurmaya hakkına sahip olacak ve bu şekilde Sırbistan ile Karadağ’ın arasına girmiş olacaktır. Karadağ bağımsız bir devlet olacak ve Antivari Limanı’ni alacak, ancak savaş gemileri olmayacaktır. Dulcigno’yu Osmanlı Devleti’ne bırakacak ve borçlardan bir kısmını üzerine alacaktır. Sırbistan bağımsız bir devlet olacak ve Osmanlı borçlarından bir kısmını üzerine alacaktır. Sırplar Niş ile Pirot’u alacak buna karşılık Mitroviçe’yi Osmanlılara bırakacaklardır. Romanya’nın bağımsızlığı kabul edilecektir. Osmanlı Devleti Besarabya’yı Rusya’ya verecek bunu karşılık olarak Dobruca’yı alacaktır. Kars, Ardahan ve Batum Rusya’ya; Kotur şehri ise İran’a terk edilecektir. Osmanlı Devleti, Ermeniler için ıslahat yapmasının yanı sıra

³² “Turkey’s Post-mortem”, *The New York Times*, 9 Haziran 1878, s. 6.

³³ Georgeon, a.g.e., s. 138-143.

AMERİKÂN BASININDA DOĞU RUMELİ OLAYLARI (1878-1888)

Ermenilerin, Kürt ve Çerkes saldırılarına karşı güvenliklerini sağlamayı taahhüt edecektir.”³⁴

Antlaşmaya göre Doğu Rumeli siyasi ve askerî olarak Osmanlı Devleti’ne bırakılmıştır. Yönetim, vilayetin kara ve deniz hudutlarının emniyetini sağlamak için sınır üzerinde tahkimat yapabilecek ve orada askerî birlik bulundurabilecektir. Genel vali, vilayetin iç ve dış güvenliğinin tehdit edilmesi durumunda kuvvet isteyebilecektir. Antlaşmaya taraf devletlerin oluru alınmak şartıyla beş yıl için tayin edilen Hristiyan bir vali, padişahı Doğu Rumeli’de temsil edecektir. Böylece Doğu Rumeli’ye özerk bir idare şekli verilirken bölge asayişî milis kuvvetler tarafından sağlanacaktır. Padişahın vilayet üzerindeki hâkimiyeti ise mutlak değildir. Valiyi belirlemek ve gerektiğinde bölgeye asker sokabilmek için büyük devletlerin rızasını almak durumundaydı. Bu kapsamda bir komisyon tarafından Doğu Rumeli eyaleti yönetim esaslarını belirlemek üzere 495 esas ve 663 ilave maddeden oluşan bir nizamname hazırlanmıştır. Sultan II. Abdülhamid, Nizamname’yi 15 Mayıs 1879 tarihli bir fermanla ilan etmiştir. Böylece Doğu Rumeli vilayetine -27 Mayıs 1879 tarihinde Filibe’ye ulaşan- Aleko Paşa (Aleksandr Bogoridi) vali olarak tayin edilmiştir.³⁵ Amerikan basını Aleko Paşa’nın Filibe’ye gelişini olumlu bir gelişme olarak görmüş ve Rus birliklerinin komutanı General Stalypin’in bölgeyi terk ettiği bilgisini vermiştir. Aleko Paşa’nın bölgeye atanmasını değerlendiren *The New York Times* ise Türk-Rus ilişkilerinin daha da soğuyacağını belirtmiştir. Gazete Sultan II. Abdülhamid’in Rusya’nın samimiyetine Slav komitelerinin bölgedeki faaliyetleri nedeniyle kuşkuyla baktığını ve Rusların Bulgaristan’da Ayastefanos Antlaşması’na benzer bir düzenleme arzuladığı iddia etmiştir.³⁶

³⁴ “The Treaty of Europe”, *National Republican*, 15 Temmuz 1878, s. 1; “The Treaty”, *The New York Herald*, 15 Temmuz 1878, s. 1; “The New Ottoman Empire”, *The New York Times*, 15 Temmuz 1878, s. 1.

³⁵ Osmanlı Devleti Şarki Rumeli Valiliğine ilk olarak Rüstem Paşa’yı tayin etmek istemiş, ancak büyük devletlerin özellikle Rusya’nın muhalefetiyle karşı karşıya kalınarak kısa bir süre sonra bundan vazgeçilmiştir. Rüstem Paşa, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığına görevlendirilirken Viyana eski Büyükelçisi Aleko Paşa Şarki Rumeli Valiliğine 13 Nisan 1879 tarihinde tayin edilmiştir. Aleko Paşa 25 Mayıs 1879’da Sultan Abdülhamid tarafından kabul edildikten sonra 27 Mayıs 1879 tarihinde Rus General Stolipin’den görevi devralmıştır. Mithat Aydın, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 41-42.

³⁶ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 546-547; “Foreign Notes”, *The Wheeling Daily Intelligencer*, 21 Mayıs 1879, s. 1; “The Ottoman Complications”, *The New York Times*, 5 Haziran 1879, s. 1.

Antlaşmaya göre Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmak şartıyla Rusya tarafından teşkilatlandırılacaktı. Bulgaristan'da Rus komiseri olarak görev yapan Dondukoff, Bulgaristan hükümeti, ordusu ve maliyesini Rus çıkarlarına uygun şekilde teşkilatlandırmıştır. Sırp Anayasasını model alarak bir Bulgar Anayasası düzenleyen Dondukoff; Bulgaristan'ın bir prens ve "Sobranya" (Sobranie) adını taşıyan bir meclis ile idare edilmesini sağlamıştır. Böylece Tırnova'da toplanan ilk Meclis 23 Nisan 1879'da anayasayı kabul etti ve Sofya'yı hükümet merkezi olarak seçti.³⁷ Bu dönemde bölgede iki Bulgar siyasi oluşumu faaliyet yürütmekteydi. Bunlardan biri Muhafazakârlar, diğeri ise Liberaller idi. Her iki siyasi oluşum da Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleşmesini amaçlamaktaydı.³⁸

Sobranya, bir kaç defa dağıtılıp yeniden kurulduğu hâlde genellikle "Liberaller", Mecliste kontrolü ellerinde bulundurmışlardır. Bulgar halkı ise Rusya'nın bağımsızlık hareketleri sırasında yaptığı yardımlardan memnun olsa da Rus nüfuzunu istememiştir. Prens Aleksandr bunun üzerine 27 Nisan 1881'de anayasayı kaldırıp Sobranya'yı dağıtmış ve Liberallerin liderlerini etkisiz hâle getirmiştir. Prens Aleksandr bundan sonra iki Rus generalini hükümete alarak onların yardımları ile Bulgaristan'ı idareye kalkışmıştır. Fakat Rus generalleri Prens'ten ziyade Rusya'dan emir aldıklarından Bulgarlar bu duruma tepki göstermeye başlamıştır. İki yıl kadar devam eden bu uygulama sonrasında "*Bulgaristan Bulgarlarıdır*" tezi ortaya atılmış ve süreç, Prens Aleksandr'ın anayasayı tekrar yürürlüğe koyarak Sobranya'yı toplantıya çağırmasıyla sonuçlanmıştır. Liberaller oluşturulan yeni hükümet programına Doğu Rumeli ile Bulgaristan'ın birleştirilmesini de almış ve Bulgaristan'da yeni bir dönem başlamıştır.³⁹

Rusya'ya karşı Bulgar milliyetçiliğinden yükselen tepkiler, Doğu Rumeli'nin statüsü konusunda Rusya'yı Osmanlı tarafına -istemeyerek de olsa- meylettirmiştir. Bu bağlamda 93 Harbi'nde önemi bir kez daha anlaşılan ve Ruslar için kritik önem taşıyan Balkan geçitleri de Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır. Rusya bu geçici politika değişikliklerine rağmen Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a bağlanması hedefine yönelik politikalarını

³⁷ Bulgaristan'ın Prensi ile ilgili Amerikan basınında verilen bilgilerde Prens'in Battembergli Alman Hesse Hanedanı'nın en genç üyesi ve Rus İmparatoru'nun yeğeni olduğu, I. Aleksandr unvanını aldığı belirtilmiştir. "Bulgaria Elects a Ruler", *New York Daily Tribune*, 30 Nisan 1879, s. 5.

³⁸ Süleyman Oğuz, *Osmanlı Vilâyet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti (1878-1885)*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1986, s. 155-156.

³⁹ Karal, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 102-103.

korumuştur. Doğu Rumeli’de ilk siyasi çatışma 1879 yılı Mayıs’ında gerçekleşmiştir. Rus askerlerinin Doğu Rumeli’den çekilmesiyle Osmanlı Devleti, Bulgaristan ile Doğu Rumeli arasındaki sınıra asker sevk etmek isteyince Doğu Rumeli halkı heyecana kapılarak bu gelişmeye şiddetle itiraz etmiştir. Bulgaristan ise Osmanlı Devleti’ni engelleyeceğine dair sert bir bildiri yayımlamıştır. Balkanlarda yeni bir karışıklık çıkmak üzere iken Rusya bu durumu fırsat bilerek Doğu Rumeli sınırına 15.000 kişilik milletlerarası bir kuvvet sevk edilmesini teklif etmiş, fakat hiçbir ülke bu öneriyi benimsememiştir. Bulgaristan Prensiği’ni kendisinin bir parçası olarak gören ve Doğu Rumeli vilayetinde çıkan bunalımı da bir Bulgar sorunu sayan Rusya, bu meseleyi Bâbiâli ile kendi arasında çözmeye çalışmıştır. Rus Çarı, General Obrutscheff vasıtasıyla II. Abdülhamid’e bir mektup göndererek teklifte bulunmuştur.⁴⁰ Amerikan basını söz konusu mektupla Çar ve Sultan arasında dostça ilişkiler kurulduğunu; Çar’ın, Berlin Antlaşması’ndaki hükümlerin eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesini garanti ettiğini; General Obrutscheff’in Doğu Rumeli’ye giderek yerel halkla temas sağlayacağını ve Osmanlı yönetiminin muhtemelen bu mektuba olumlu yanıt vereceğini değerlendirmiştir.⁴¹ Nitekim Osmanlı idaresi bu teklifi, “*Saltanat-ı Seniyye’nin Rumeli-i Şarkî vilâyetine ve Balkanlara ait olan hukuku vechenmine’l-vücuhsakedar olmamak*” yani Padişah’ın Doğu Rumeli ve Balkanlar üzerindeki egemenlik haklarına her ne suretle olursa olsun hâlel gelmemek şartıyla kabul etmiştir.

3. Filibe İsyanı ve Yaşanan Diğer Gelişmeler

Bütün çabalara rağmen gerek Doğu Rumeli’de gerek Bulgaristan’da birleşme istekleri ortadan kalkmamış, Prens I. Aleksandr bu istekleri sürekli olarak desteklemiştir. Sonunda birleşme yanlıları 18 Eylül 1885 sabahı Doğu Rumeli’nin merkezi Filibe’de bir ayaklanma gerçekleştirerek Aleko Paşa’dan sonra vali olan Gavril Paşa’yı yakalayıp sınır dışı etmişlerdir.⁴² Süreç Amerikan basınında “*kansız bir devrim*” olarak nitelendirilmiştir. Bu hareketin arkasında ise “*Rus entrikalarının olabileceği ve Bulgarların tartışmasız önemli bir avantaja sahip oldukları*” ve “*bu durumu koruyabilirlerse uzun zamandan beri arzuladıkları adımı atabilecekleri*” iddia edilmiştir.⁴³

⁴⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 549-550.

⁴¹ “Europe”, *The Portland Daily Press*, 3 Mayıs 1879, s. 2.

⁴² “Roumelia Revolts”, *The Wheeling Daily Intelligencer*, 21 Eylül 1885, s. 1.

⁴³ “Eastern Roumelia’s Revolts”, *The New York Times*, 20 Eylül 1885, s. 8.

İsyancılar kısa sürede “*Doğu Rumeli Geçici Hükümeti*”ni kurarken, Prens I. Aleksandr’a telgraf çekerek Filibe’ye gelip yönetimi ele almasını talep etmişlerdir. Prens bunun üzerine Rus Çarı III. Aleksandr’a çektiği telgrafla durumu açıklamış ve Doğu Rumeli’ye gitmek üzere olduğunu, Rusya’nın Bulgaristan için daima tasavvur ettiği planın yakında gerçekleşeceğini bildirmiş ve kendisinden yardım istemiştir.⁴⁴ Amerikan basınında yayımlanan haberlerde Prens Aleksandr’ın tüm nüfusun istekleri doğrultusunda Kuzey ve Güney Bulgaristan eyaletleri üzerinde egemenlik hakkını üstlendiği yer almaktadır. Prens telgrafında barışı korumak için önlemler alınacağını ve yeni hükümete karşı çıkan herkesin ciddi şekilde cezalandırılacağını bildirmiştir. Prens, halkın herhangi bir fedakârlık gerektiren durumda birliği savunacağını umduğunu dile getirmiştir. Burada telgrafla alınan bildiri coşkulu alkışlar eşliğinde halkla paylaşılmıştır.⁴⁵

I. Aleksandr, Filibe’ye gelince “*Kuzey ve Güney Bulgaristan Prensi*” unvanı ile yayımladığı bir beyanname ile Doğu Rumeli’nin Bulgaristan tarafından ilhak olduğunu ilan etmiştir. Bu ilan üzerine Sobranya Meclisi, Sofya’da toplanarak birleşmeyi ve Osmanlı Devleti’nin herhangi bir müdahalesine karşı alınacak askerî tedbirleri onaylamıştır.⁴⁶

Sultan II. Abdülhamid ise Avrupa devletlerinin desteğini almak maksadıyla girişimde bulunmuştur. Bâbıâli’ye büyük devletlere çağrıda bulunulmasını, Osmanlı Devleti’nin askerî müdahale hakkı olmasına rağmen son ana kadar müdahalede bulunulmayacağını ve Prens Aleksandr’ın ikaz edilerek kendi vazifesi başına dönmesi talebini içeren bir bildiri yayımlatmıştır. Ancak büyük devletler Sultan’ın statükonun yeniden tesis edilmesi talebini meşru görmelerine rağmen çözüm bulmaya yanaşmamışlardır. Rusya gönderdiği kınama ile Prens Aleksandr üzerinde nüfuzunu tekrar artıracığını belirtirken, İngiltere ve Avusturya-Macaristan ise isteksiz davranmak suretiyle de olsa Sofya yönetimine dolaylı yoldan destek olmuşlardır.⁴⁷

Amerikan basını bu süreci “*Yeni Şark Meselesi*” olarak değerlendirmiş ve “*Sultan kararlılık göstermezse bu birleşmenin kaçınılmaz*

⁴⁴ Aydın, *a.g.e.*, s. 257-258.

⁴⁵ “The Press”, *The Portland Daily Press*, 21 Eylül 1885, s. 2.

⁴⁶ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 550-551.

⁴⁷ Feroze A. K. Yesame, *Abdülhamid’in Dış Politikası Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878-1888*, Çev. Yusuf Selman İnanç, Kronik Yayınları, İstanbul 2018, s. 204.

şekilde gerçekleşeceğini” iddia etmiştir.⁴⁸ Yapılan yorumlarda “Türk kuvvetlerinin hareket edemeyecek durumda bulunduğu, hazinenin boş olduğu, hiçbir idarecisinin enerjisinin bulunmadığı ve devletin bölgeyi teslim etmesinin kaçınılmaz olduğu” yer almıştır.⁴⁹ Ayrıca “Prens Aleksandr’ın oldukça aktif çalışarak savunma tahkimatını güçlendirdiği, gönüllüleri Bulgar birliklerine dâhil ederek sınırda takviye kuvvetler oluşturduğu, Rodop Dağlarında bulunan stratejik geçitleri ve diğer tahkimatları güçlendirdiği” bildirilmektedir.⁵⁰

Osmanlı hükümeti tarafından Avrupa Devletlerine gönderilen protesto notasında Prens Aleksandr’ın makamından uzaklaştırılması ve yerine bir başka Prens’in tayini istenmiştir. Karışıklıklardan Rusya gibi Prens Aleksandr’ı mesul tutan Babiâli, onun askeriyle birlikte Sofya’ya dönmesini ve Berlin Antlaşması’nın tatbikini yeterli görmüştür. Babiâli; devlete sadakatiyle bilinen Bulgar kökenli Jorgi Efendi’yi ahaliyi itaate davet eden bir beyanname ile Doğu Rumeli’ye göndermiştir. Ayrıca burada görevli memurlara da bir beyanname gönderilmiştir. Beyannamede bazı kötü niyetli kişilerin Bulgaristan ile birleşmek yolunda Doğu Rumeli halkını isyana teşvik ettiği, dolayısıyla hem Berlin Antlaşması’nın hem de asayişin ihlal olduğu hatırlatılıyor, kan dökülmeksizin vilayetdeki huzurun ve antlaşma hükümlerinin muhafazası için İstanbul’da bir konferans düzenleneceği bildiriliyordu.⁵¹

4. İstanbul Konferansı ve Çözüm Arayışları

5 Kasım 1885 tarihinde İstanbul’da Said Paşa’nın başkanlığında bir konferans toplanmıştır. Görüşmeler esnasında İngiliz ve Fransız delegeleri, Doğu Rumeli’de meydana gelen yeni durumun Berlin Antlaşması’na göre meşrulaştırılmasını ve Gavril Paşa’nın yerine Prens Aleksandr’ın beş yıl süreyle Doğu Rumeli valiliğinde görevlendirilerek eyaletin Osmanlı hâkimiyetinde kalmasını teklif etmişlerdir. Ama Rusya, Avusturya ve Almanya statükonun devamını istemişlerdir. II. Abdülhamid ise Konferans’ta ittifakla bir karar alınmasını, aksi takdirde Bulgar Prensi’nin İngiltere ve Fransa’dan destek göreceğini ve tekrar isyan edileceğini öne sürmüştür.⁵²

⁴⁸ “The New Eastern Question”, *Evening Star*, 26 Eylül 1885, s. 3.

⁴⁹ “The Roumelian Trouble”, *The Indianapolis Journal*, 2 Ekim 1885, s. 1.

⁵⁰ “Preparations”, *Daily Evening Bulletin*, 3 Ekim 1885, s. 1.

⁵¹ Emine Şam, “Prens Alexandre Battenberg’in İttihat Beyannamesi ve Doğu Rumeli’nin Bulgaristan’a İlhâkı”, *History Studies*, Cilt 3, Sayı 1, Samsun 2011, s. 242-243.

⁵² Karal, *a.g.e.*, Cilt 4, s. 107.

Dönemin Amerikan Elçisi Samuel Sullivan Cox ise İstanbul'daki durumu anılarında şu şekilde değerlendirmiştir:

“1885 güzünün sona ermesinden önce Balkan vilayetlerinin üzerindeki savaş bulutu, büyük Konferans’ın denetleyici etkisiyle kaybolmuş gibiydi. Bu Konferans, günler haftalar boyunca toplandı. Fakat Bulgaristan’ın Doğu Rumeli’yi ele geçirme ihtimali kuvvetlendikçe Sırbistan ve Yunanistan’daki heyecan gitgide arttı. Bu nedenledir ki her ne kadar gizlilik zorunlu tutulmuş olsa da Kasım’ın ortasında altı devletli konferansın dördüncü kez toplanması, Berlin Antlaşması hükümlerinin yıkılan güvenin büsbütün tesis edilemediğini gösterdi. Konferans belirli bir sonuca ulaşmamış gibi görünüyordu. Düvel-i Muazzama arasında derin görüş ayrılıkları vardı. Bu farklılıklar statükodan önceki hâli yeniden kurma koşullarıyla ilgiliydi. Rusya elbette kendisi ile Türkiye’nin başkentine, güneye doğru ilerleyişinin devam etmesinin önünde bir Balkan engeli istemiyordu ama Bulgaristan’ı Türk’ün elinden kurtaran kişi ve Slav unsurunun önderi olarak övünen Prens Aleksandr’dan da Çar’a sadakatsizliği nedeniyle hoşlanmıyordu. Rusya Bulgarları ve Doğu Rumelileri himaye edebilirdi ama Prens’i asla. Onun kendi gizli amaçları vardı.”⁵³

Cox’un belirttiği gibi Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki rekabet, Konferans devam ederken sıcak çatışmaya dönüşmüş; Sırbistan, 14 Kasım 1885 tarihinde sınırı geçerek Bulgaristan’a saldırmıştır.⁵⁴

Bulgaristan’ın topraklarının genişlemesi üzerine Yunanistan da Osmanlı Devleti’nden toprak talep etmeye başlamıştı. Ancak Doğu Rumeli Meselesi’ne en fazla tepki gösteren Sırbistan olmuştur. Çünkü Doğu Rumeli’nin Bulgaristan’a katılmasıyla Bulgaristan’ın sınırları Makedonya’ya kadar genişleyecek ve Balkanlarda tüm dengeler değişecekti. Bu durum bir anlamda 25 yıl sonra gerçekleşecek II. Balkan Savaşlarının bir provası gibiydi. Sırp-Bulgar Savaşı başlangıçta Sırp’ların lehine gelişmiştir. Sırp’lar, büyük kuvvetlerle Sofya’ya yönelmiş ve Bulgar birliklerinin büyük bölümü Osmanlı sınırlarına yığılmış durumda bulunduğundan Bulgarlar, zor bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Sırp kuvvetleri savaşın başlangıcında etkili olarak dört günde Sofya’nın hemen kuzeyinde bulunan Slivnitza’ya kadar

⁵³ Samuel Sullivan Cox, *Bir Amerikan Diplomatının İstanbul Anıları 1885-1887*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 717.

⁵⁴ “Foreign Affairs”, *The Herald*, 16 Kasım 1885, s. 2.

ulaşmıştı.⁵⁵ Ancak Prens Aleksandr, Filibe’de bulunan kuvvetlerini Sofya’ya çekmiş ve iki ordunun 19 Kasım 1885 tarihinde karşı karşıya geldiği savaşta Sırp ordusunu yenilgiye uğratmış, Sırp birlikleri kendi topraklarındaki Pirot’a kadar çekilmek zorunda kalmıştır.⁵⁶

Osmanlı Devleti, Doğu Rumeli Meselesi’nde Sırp-Bulgar Savaşı’nın kendi lehine yarattığı avantajı değerlendirememiştir. Hatta kendi aleyhine neticelenmesine dahi engel olamamıştır. Bâbiâli ile Bulgaristan arasında 1 Şubat 1886’da imzalanan antlaşma, devletlerin de onayı ve özellikle Rus Çarı III. Aleksandr’ın bazı düzeltmeleri ile 24 Mart 1886 tarihinde son şeklini almıştır. İstanbul Konferansı’nda ise 5 Nisan 1886 tarihli bir “Kararname” ile bu anlaşma onaylanmıştır.⁵⁷

Buna göre:

- “1. Doğu Rumeli eyaleti valiliği Berlin Antlaşması’nın 17’nci maddesi çerçevesinde Bulgaristan Prensi’ne verilecektir. Doğu Rumeli’de Bulgaristan Prensi’nin idaresi bir tek şahsın üzerinde buldukça Kırcaali nahiyesi Müslüman köyleriyle Rodop bölgesinde bulunup şimdiye kadar Doğu Rumeli eyaleti idaresine geçmemiş bulunan Müslüman köyleri, sözü geçen eyaletten ayrılarak doğrudan doğruya Osmanlı Devleti tarafından idare olunacaktır.
2. Doğu Rumeli eyaletinin güvenliğini ve halkın refah ve saadetini sağlamak için eyaletin nizamnamesi, Babiâli ile Bulgaristan Prensi tarafından tayin kılınacak memurlardan kurulan bir komisyonda gözden geçirilerek mahallî hal ve icaplara göre düzenlenecek ve hazinenin bütün menfaatleri dikkate alınacaktır. Bu komisyonun teklifleri İstanbul Konferansı’nın tasdikine sunulacaktır.
3. Berlin Antlaşması’nın Bulgaristan ile Doğu Rumeli hakkında olan diğer bütün hükümleri eskisi gibi yürütülecektir.”⁵⁸

Bu hükümleri kabul ettiğine dair yazılı onayı sonrasında Prens Aleksandr, Doğu Rumeli valiliği görevini üstlenmiştir. Rusya ise başarılarına rağmen Aleksandr’ın kendilerine yaptığı ihaneti bir türlü kabullenememiştir.

⁵⁵ Amerikan basınında çıkan yorumlara göre Bulgar ordusunun Slivnitza Yenilgisi’nin sorumlusu General Jovanovich idi. Tuna Bölgesi komutanı olan Jovanovich hataları nedeniyle ağır şekilde suçlanmıştır. Keza Prens Aleksandr’ın başarısı sonrasında da Bulgarlar tarafından liderliğinin bir kez daha kabul edildiği değerlendirilmiştir. *The Indianapolis Journal*, 21 Kasım 1885.

⁵⁶ “Foreign”, *The Portland Daily Press*, 3 Aralık 1885, s. 1.

⁵⁷ “Greece’s War Preparations Stopped”, *The Salt Lake Herald*, 7 Nisan 1886, s. 5.

⁵⁸ Aydın, *a.g.e.*, s. 283.

Sonraki süreçte Prens Aleksandr tarafından hizmetleri unutilan Bulgar generalleri ile Prensi iktidardan düşürme komploları hazırlanmıştır. Sonunda 21 Ağustos 1886'da Sofya'da bir askerî darbe teşebbüsü gerçekleştiren Rus taraftarı subaylar, Prens'in sarayını basarak kendisini sınır dışı etmek istemişlerdir.⁵⁹

Fakat bu sefer Doğu Rumeli halkı harekete geçip Prens'i geri getirmeye çabalamış, Bulgaristan'da halk ve askerler karşı karşıya gelmiştir. Amerikan basınında yapılan tanımlamayla bir nevi “*karşı darbe*” yapılarak darbe teşebbüsü kırılmış ve Prens Aleksandr geri getirilmiştir.⁶⁰ Prens Sofya'da coşku ile karşılanmış olsa da⁶¹ Rusya ile ilişkilerini düzeltmeksizin Bulgaristan'ın başında kalamayacağını da anlamıştır. Bu sebeple Rus Çarı'na, “*Rusya tarafından verilen tacımı, Rusya'nın ellerine vermeye hazırım*” diye bir telgraf çekmiştir.⁶² Çar ise verdiği cevapta, “*Bulgaristan'a tekrar dönüşünüzü uygun görmüyorum. Böyle bir dönüşün oldukça kötü sonuçları olacaktır*” ifadelerine yer vermiştir.⁶³ Prens Aleksandr, Çar'ın cevabı karşısında Bulgaristan'ın başında tutunamayacağını anlayarak 7 Eylül 1886'da prenslikten feragat etmiştir.⁶⁴ Bulgar Meclisi Sobranya, 7 Temmuz 1887'de Bulgar Prensiği'ne Saxe-Cobourg Hanedanı'ndan Prens Ferdinand'ı seçmiştir.⁶⁵

Sonuç

Amerika Birleşik Devletleri XIX. asırdan itibaren uzun vadeli politikalarla Osmanlı coğrafyası üzerinde söz sahibi olabilmek, siyasi ve ekonomik emellerini gerçekleştirebilmek maksadıyla bölgede yaşanan tüm gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bu maksadına ulaşabilmek için Balkan, Anadolu ve Orta Doğu coğrafyasında ekonomik, siyasi ve misyonerlik ağı kuran Amerika; bölge üzerindeki bilgilere nüfuz etmeyi başarmıştır. Başlangıçta gayri resmî statüde Osmanlı Devleti'nin önemli liman şehirlerinde kurulan konsolosluklar vasıtasıyla ilişki ağı geliştirilmeye

⁵⁹ “Revolution in Bulgaria”, *Evening Star*, 24 Ağustos 1886, s. 1.

⁶⁰ “Bulgaria's Sovereign Counter Revolution for the Return of the Prince”, *Daily Republican*, 26 Ağustos 1886, s. 1.

⁶¹ “Prince Alexandr's”, *Wichita Eagle*, 2 Eylül 1886, s. 1.

⁶² “Alexandr's Letter to the Czar”, *Evening Star*, 2 Eylül 1886, s. 1.

⁶³ “A Passage at Arms”, *Daily Republican*, 3 Eylül 1886, s. 1.

⁶⁴ “Alexandr's Second Fall”, *The Indianapolis Journal*, 8 Eylül 1886, s. 1.

⁶⁵ “Foreign”, *The Portland Daily Press*, 9 Temmuz 1887, s. 1.

AMERİKAN BASININDA DOĞU RUMELİ OLAYLARI (1878-1888)

çalışılmıştır. Zaman ilerledikçe misyoner örgütleri bölgedeki etkileşimi çok boyutlu hale getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ile birlikte birçok emperyalist devlet, Osmanlı üzerindeki kazanç ve çıkarlarını artırmak amacıyla topyekûn harekete geçmiştir. Amerika Birleşik Devletleri de bu rekabette yerini alarak özellikle sıcak çatışmaya doğrudan girmekten kaçınmak suretiyle Osmanlı üzerindeki çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Amerika Birleşik Devletleri bölgenin güçlü aktörleri konumunda olan İngiltere ve Fransa gibi devletlerin etkisiyle bölge üzerinde başlangıçta çekingen bir siyaset izlemiş, ilerleyen yıllarda Avrupa devletlerine benzer politikalar üretmeye başlamıştır. Bu değişikliğin en çarpıcı örnekleri Girit, Balkan ve Bulgar isyanları sırasında dönemin basınına yansımıştır. Amerikan gazetelerinin yaşanan sorunlara yaklaşımı sayesinde, Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen ulusçu ayaklanmaların uluslararası boyut kazanması, Avrupa ve dünyada destek görmesi kolaylaşmıştır.

Doğu Rumeli Meselesinde Amerikan basını incelendiğinde Amerikan basınının bölgede gerçekleşen olayları oldukça yakından takip ettiği ve Amerikan kamuoyunun özellikle Bulgarları destekleyici bir tavır içinde olduğu görülmektedir. Amerikan basını Doğu Rumeli Meselesinde Bulgaristan'ı destekleyen yorum, değerlendirme ve haberlere fazlaca yer vermiştir. Bu politikada dinî ve kültürel yakınlığının yanı sıra Osmanlı topraklarından siyasi ve ekonomik çıkarların rol oynadığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Foreign Relations of the United States (FRUS), from Lazarro to Horace Maynard, 25 Mayıs 1876.

Foreign Relations of the United States (FRUS), from Horace Maynard to Evarts, 3 Nisan 1878.

Gazeteler

Ashtabula Telegraph, Chicago Daily Tribune, Daily Evening Bulletin, Daily Republican, Delaware Gazette, Evening Star, Memphis Daily Appeal, National Republican, New York Daily Tribune, New York Tribune, The Dallas Daily Herald, The Herald, The Indianapolis Journal, The New York Herald, The New York Times, The North Carolinian, The Portland Daily Press, The Record-Union, The Salt Lake Herald, The Wheeling Daily Intelligencer, The Wheeling Daily Register, Wichita Eagle.

Kitap ve Makaleler

ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

AYDIN, Mithat, *Balkanlar'da İsyân Osmanlı-İngiliz Rekabeti Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.

AYDIN, Mithat, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

COX, Samuel Sullivan, *Bir Amerikan Diplomatının İstanbul Anıları 1885-1887*, Çev. Gül Çağalı Güven, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

_____, *Diversions of a Diplomat in Turkey*, Charles L. Webster & Co., New York 1887.

EFENDİ, Hüseyin Raci, *Zağra Müftüsünün Hatıraları*, Çev. M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul 2019.

AMERİKAN BASININDA DOĞU RUMELİ OLAYLARI (1878-1888)

GEORGEON, François, *Sultan Abdülhamid*, Çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

EMİLOV, Iliya, “Robert College - The First American College around the World”, *Bulgarian Journal of Science Education*, Cilt 29, Sayı 1, 2020, ss. 69-84.

İNALCIK, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayınevi, İstanbul 1992.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, Cilt 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

_____, *Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutîye ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, Cilt 4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa Topraklarında Amerikan Misyoner Faaliyetleri”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, 31 Ekim-3 Kasım 1989, Ankara 1994, ss. 539-551.

OĞUZ, Süleyman, *Osmanlı Vilâyet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti (1878-1885)*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1986.

SEVİNÇ, Necdet, *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri (Okullar, Kiliseler, Yardım Kuruluşları)*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2007.

ŞAM, Emine, “Prens Alexandre Battenberg’in İttihat Beyannamesi ve Doğu Rumeli’nin Bulgaristan’a İlhâkı”, *History Studies*, Cilt 3, Sayı 1, Samsun 2011, ss. 235-251.

WASHBURN, George, *Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College*, Houghton Mifflin Company, Boston 1909.

YESAME, Feroze A. K., *Abdülhamid’in Dış Politikası Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878-1888*, Çev. Yusuf Selman İnanc, Kronik Yayınları, İstanbul 2018.